

КОМПАРАТИВІСТИКА: МАНІВЦІ Й НОВА ПАРАДИГМА

Володимир Козирський
канд. фіз.-мат. наук,
Міжнародне енциклопедичне
бюро з фізики, ст. наук. співроб.
відділу синергетики
Інституту теоретичної фізики
імені М.М. Боголюбова
НАН України, м. Київ

Олександр Маловічко
канд. фіз.-мат. наук,
фізична лабораторія
Ліцею НТУУ "Київський
політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського", м. Київ

Вельми складне й, певно, до кінця цілком не пояснене явище виникнення членовиразної людської мови все ще бентежить думку й уяву сучасних дослідників. Очевидно, навряд чи їм поталянить відновити перше усвідомлене вживання людської лексики за наявними сьогодні хоча й доволі багатими науковими інформаціями різних дисциплін від порівняльної лінгвістики до останніх досягнень археології й генетики. Проте просування в минулі епохи не тільки історичні, а й доісторичні (в загальноприйнятій сенсі відсутності писемних свідчень) цілком можливе. Й найліпший путівник у передісторичному минулому людства є мова — його найдавніше і вічно молоде творіння, живий організм, що безперервно його супроводжує.

Досвід наших результативних спроб таких синтетичних звернень до передісторії етнічних груп і їхніх мов має вже понад півтора десятиріччя. Книги [1, 2] містять деякі фрагменти цих студій. Роботи [3, 4] відображають ознайомлення з багатьма новішими інформаціями й відповідними нашими міркуваннями.

Незважаючи на доволі молодий історичний вік лінгвістики як науки про людську мову (заледве понад два сторіччя), вона має значні й безперечні набутки. Згадаймо *Вільгельма Гумбольдта, Альфредо Тромбетті, Гольгера Педерсена, Владислава Ілліч-Світича, Джозефа Грінберга, Сергія Старостина, Олександра Мельничука, Агатангела Кримського* — авторів визначних праць у царині лінгвістики.

Понад двохсотлітні дослідження в компаративістиці ґрунтуються на простій і прозорій думці про спільність походження людського роду й мов, йому притаманних. Така порівняльно-історична мовознавча діяльність попри всю тривіальність і навіть тавтологічність має за цілком розумний академічний ґрунт потребу зрозуміти ступені спорідненості мов і мовних родин.

Проте правдива інформаційна потуга мовознавчих знань як джерел до з'ясування й вибудови послідовної картини передісторії людської культури як слід не оцінена і досі. Вочевидь, то є багато ширша й навіть неосяжна проблема в межах власне компаративістики. Проте досвід розвитку людської дослідчої думки свідчить, що найважливіші й найцікавіші наукові досягнення таланило здобувати на перехрестях наукових напрямів і дисциплін, себто наукова синтетика набагато продуктивніша за вузькофахові розумування.

Ми гадаємо, що компаративні дослідження базової лексики й лексики перших передісторичних культурних шарів купно з долученням інформацій з допоміжних історичних дисциплін, таких, як археологія, палеонтологія й палеогенетика, можуть скласти ті підвалини передісторичної будови людської культури, на яких зросте повніше розуміння культурного розвитку людського роду на нашій планеті. Певно, через цілком об'єктивні причини недосконалості датування артефактів

і подій навряд чи поталанить дослідникам укласти повноцінну часову послідовність з абсолютним датуванням культурного розвитку людства. Проте простежити певну черговість виникнення й поширення тих чи тих культурних передісторичних здобутків від одних племен чи народів до інших, ґрунтуючись на лексичних матеріалах мовних родин із залученням фактів зі згаданих допоміжних історичних дисциплін, цілком реально.

Наш практичний досвід [1–4] це підтверджує й може правити за певний ґрунт нової парадигми для сучасної компаративістики, значною мірою розширюючи коло досліджуваних проблем і переносючи головний фронт досліджень з абстрактно-академічної площини уявних реконструкцій так званих *протоформ*, які, за визнанням самих компаративістів, не можуть бути старші за 10–16 тис. років, до вивчення цілком реальних конкретних передісторичних процесів, у яких брали участь відомі палеоархеологам людські спільноти.

Не секрет, що правильна постановка проблеми є більша частина її розв'язки. Тому нова парадигма сучасної компаративістики має забезпечити її результативний поступ у здобутті нових знань про передісторію людської культури.

Неприродність закоріненого стану речей у лінгвістиці полягає в тім, що її справжні пізнавальні можливості вельми часто наражалися (та й, правди не сховати, наражаються й досі) на затятий супротив офіційних мафіозі: чи то свого часу Паризького лінгвістичного товариства з його вікопомною забороною 1866 року перейматися питаннями походження мови, чи пізніших “наукових шкіл”, що цілком певно оцінюють результати досліджень крізь призму узгодженості з власними уявленнями.

Пояснювати шкоду цього для вільного й об'єктивного розвитку науки немає сенсу. Проте уроки з фактів історії, незважаючи на загалом правдиве твердження, що історія нікого нікому не вчить, врахувати все ж варто. Згаданий вище приклад бруталного антинаукового диктату 1866 року характерний методологією. Бо насильство над вільною науковою думкою стало заразним і мавпувальним для багатьох подальших білянаукових корпорацій на кшталт “індо-германістів” та й же з ними. Воно на довгі роки стало загатою для потоку вільних досліджень мов світу й спорідненості між ними.

Цей епізод відзначив американський лінгвіст *Мерритт Рулен* 1991 року в російському журналі “Питання мовознавства” [5]. Та заборона засвідчила, що функціонери Паризького лінгвістичного товариства не втямили, з чим мають справу. Хіба можна заборонити науку? І ще запитання: чи наука є те, чого просто позбутися забороною? Це **1-й** глухий кут.

Складалося на те, що всі перспективи розвитку лінгвістики мали бути зійти на пси. Та справжні дослідники не вельми дослухалися офіціозу й лінгвістика посувалася далі.

Брак фактичних знань власне лінгвістів у досліджуваних мовах й уживанні деяких математичних

засобів породив другу потугу гальмування розвитку лінгвістики, а саме цілковите нерозуміння тісно пов'язаних засадничих явищ: часу виникнення людини й часу виникнення її мови.

Йдеться про переконання сучасних “провідних” лінгвістів, що людству хіба що 20–30, ну аж 40 тис. років і що відповідно до експоненційного закону зміни лексичного фонду наявність у сучасних мовах слів, старших 10–16 тис. років, цілковито неможлива. Коментарі до цих хибних тверджень виходять поза межі тематики цієї статті. Зазначимо лишень, що археологи світу визнають вік людства не меншим як 2–2,5 млн. років. А множник при часові в згаданій експоненті “висмоктано”, м'яко кажучи, не знати звідки. Це **2-й** глухий кут лінгвістики.

Серйозна індо-германістика видала багато ґрунтовних результатів, включно з власним перетворенням на індоєвропейістику, прогресивність чого на довгий час затуманила мозок багатьом, передовсім лінгвістам. Практично ХХ сторіччя було сторіччям індоєвропейістики, й лінгвісти геть чисто всі займалися винятково індоєвропейськими мовами. Неясно лишень, чому сила-силенна армія індоєвропейістів навіть тепер нездатна визначити, коли й де індоєвропейські мови могли вперше з'явитися. Багато гіпотез про прабатьківщини індоєвропейців і їхніх мов містить книга *С.А. Бурлак* і *С.А. Старостина* [6]. Це **3-й** глухий кут лінгвістики.

Ми можемо припустити, що гомініди різних видів жили поряд на теренах Африки й навіть мали різні мови, які ступнево зникли, крім однієї, що вціліла до наших днів. Очевидно, що мови на тім шаблї розвитку були примітивні. Тут не можна обійти умову, яку ми запровадили давніше (див., напр., [7]). **Головна умова виникнення й первісного розвитку мови є від простого до складного.** Систематичне нехтування цим законом є **4-й** і головний глухий кут лінгвістики.

У цім контексті вельми важливо також зрозуміти, чому *С.А. Старостин* розрізняв два підходи у вивченні історії мови. Ось уривок з його інтерв'ю “Два підходи до вивчення історії мови” [8]: “Є засадничо два підходи. Один — то *глотогенеза*: думати, як могла виникнути мова, які можуть бути її джерела, як стосується людська комунікація комунікації тварин і т. ін. Це цілком легітимна тема, та, на жаль, тут мало на що можна сподіватися, крім відповідей загальних і, може, навіть спекулятивних. Другий — це рух згори донизу (від нашого часу вглиб історії), те, що робимо ми, тобто ступневе порівняння всіх мовних родин і “покрокове” просування вглиб. Ми, може, ніколи й не дійдемо до джерел, та зате максимально просунемося вглиб і навіть спробуємо відновити перші стадії розвитку людської мови. Це порівняльно-історичний метод, порівняння мов, реконструкція”. Далі *Старостин* згадує суперечності в підходах і методиках радянських і американських лінгвістів і що *Джозеф Грінберг* займався питаннями мов Землі. Після того пояснює, що є *грінбергова методика* [9], ґрунтована на так званім методі масового порівняння. Наприкінці *Старостин* зазначає: “*Він (Грінберг) дивиться на сучасні мови*

у великих кількостях і виявляє якісь спільні моделі, подібності в системах займенників, не встановлюючи відповідностей, не роблячи реконструкцій, а просто намагаючись зробити класифікацію. **На наш погляд, це така евристика, визначення на око** [8] (виділено нами — авт.). Якби С.А. Старостин прочитав усю книгу Дж. Грінберга, то, мабуть, відмовився б від цієї фрази. Це **5-й** глухий кут лінгвістики.

Додамо: на нашу думку, немає підстав для двох підходів, а лише для одного, що має ґрунтуватися об'єктивно на лексиці *Homo ergaster-erectus-a*, яка вціліла до нашого часу. Це лексика ранніх еректусів, що стала зрештою лексикою мов *Niger-Congo*. Нащадки носіїв цих мов живуть і тепер, зокрема носії мов американських індіанців (*Amerind*).

Після інтерв'ю 2003 року С.А. Старостин все ж написав нову книгу (з С.А. Бурлак написав навіть дві книги майже однакового змісту), а саме працю, присвячену індоевропейським мовам, практично цілковито нехтуючи мови Африки [6]. У цій книзі мовам Африки й іншим мовам приділено лише дві чи три сторінки. Після цього автори книги в розділі “Мікрокомпаративістика” (стор. 108) твердять: “...В літературі часто фігурує цифра 8—10 тисяч років як абсолютна межа можливості встановлення мовної спорідненості..., хоча зазвичай не йдеться, звідки цифра та береться. Насправді вона впливає зі **стандартної глотохронологічної формули М. Сводеша, за якою за 10 000 років у двох споріднених мовах має зберегтися лиш 5—6 % спільної лексики**, — ситуація, в якій пряме порівняння мов уже не може дати позитивних результатів і неможливо відрізнити споконвіку споріднені морфемі від випадкових збігів (за 16 000 років, за формулою Сводеша, мови взагалі мають згубити всі подібності)”. І далі: “**Це просте міркування є в основі всієї критики наявних теорій далекої мовної спорідненості**”.

Тобто, компаративістика, як її розуміють самі компаративісти, що переймаються історією індоевропейських мов, цілком втрачає будь-який сенс. І тому далі “вглиб” історії ці фахівці вже нездатні сказати “будь-що нормальне й корисне”. Крім цих глухокутніх тверджень у книзі наголошено, що історію мов (йдеться про всі мови) обмежено двадцятьма чи тридцятьма тисячами років.

Та є доволі давня думка, що на Землі колись була одна мова. Як наукову гіпотезу її проголосив ще **Альфредо Тромбетті** [10]. Попередні цитати стосуються тільки індоевропейських мов. А якщо раптом доведеться досліджувати не лише індоевропейські мови? В такому разі слід, певно, пропонувати якісь способи виходу з цієї скрути.

Цілковито широко описав цю патовість **А. Барулін** [11], визнавши, що “... є три логічні можливості: мова виникла до появи кроманьйонця, водночас з появою кроманьйонців, і пізніше, ніж з'явилися кроманьйонці. Прибічників першої гіпотези вельми багато й між біологів, і між антропологів, і між лінгвістів, і між філософів. Хоча, слід сказати, **аргументація на користь того чи того розв'язку, як і раніше, не має наукового підґрунтя**”. Й далі: “... автори лінгвістичних творів

теж спираються на думку, що мова зародилася до появи кроманьйонців чи приблизно водночас з процесом їхнього становлення як виду. **Поважної аргументації немає**”.

Отже, по двох століттях цілеспрямованих пошуків індоевропейцями згубили всяку перспективу. Це **6-й** глухий кут лінгвістики.

Щоб вийти з цієї вкрай складної обставини, варто, напевно, подати якусь нову ідею, здатну виявити істотно нові перспективи. Спіратися на старі ідеї означає марно гаяти час. Одну цілком продуктивну ідею, що спала нам на думку, ми тут викладемо.

Вивчаючи лексичні матеріали для порівняння близькості різних мов, ми були вражені: провідні лінгвісти **Джон Бенгтсон** і **Мерритт Рулен** не помітили факту, який цілком змінює уявлення про історію мов і їхніх носіїв [12]. Навіть Дж. Грінберг не проаналізував свою власну працю в цьому напрямі [9].

Про що йдеться? У першому розділі праці “Мови Африки” Дж. Грінберг, розглядаючи мови макрородина *Niger-Congo* [9], не звернув уваги на таке.

Навряд чи хто заперечуватиме, що слова з двох звуків прості, а з трьох і більше — складні. Ми вже згадували універсальну засаду розвитку, що превалює в природі й тому кінцева для будь-якого дослідження: від простого до складного. Вочевидь, слова мов макрородина *Niger-Congo* можна вважати простими. Лексика мов *Niger-Congo* містить слова двозвукові. Наведемо тут декілька слів, їхні форми й значення: 1) вода (з мови *Looma*) — *zi, zie, zia*; 2) око — *ne, ni, nia*; 3) різати — *te, de, ta*; 4) знати — *ma, (mania)*; 5) дитя — *ba, be, bi*; 6) говорити — *ti, te, ta*; 7) камінь — *ta, tal, tale*; 8) вогонь — *ot, woti, moto*; 9) великий — *da, dada, didi*; 10) ханати — *kat, kab, kap*; 11) падати — *ti, te, to*; 12) риба — *kal* ... та інші.

Незначна кількість наведених слів свідчить про їхню природність. І, навпаки, ясно, що велика кількість первісних слів, тобто слів, з яких творилася мова, неприродна. Чи можна говорити, що така мала кількість початкових слів будь-якої мови природна? Цілковито правильно, бо в такий спосіб, наголошуємо ще раз, втілюється універсальний **принцип початкового розвитку** чогось нового. До того ж не тільки кількісно, але й якісно.

Отже, ми виокремили лексику, яку раніше ніколи не виділяли й тому не використовували. Тому вона, взагалі кажучи, й лишилася невідома. Виявити й виокремити її нам поталанило завдяки праці **Джозефа Грінберга**. Окрім того, наголосімо спеціально, вище йшлося про первісну лексику як таку без уточнення її граматичних форм. Це значить, що лексика первісної мови зовсім однакова, незалежно від того, якій мові вона належить. Цей засадничий факт було цілковито зігноровано всіма лінгвістами, включно з власне автором. Це **7-й** і, мабуть, найважливіший глухий кут лінгвістики.

Неможливо обійти увагою фундаментальну працю **Джона Бенгтсона** й **Мерритта Рулена** 1994 року “Глобальні Етимології” [12]. Це дослідження містить вельми цікаві думки. Проте вони чомусь не просунули лінгвістику вперед.

Власне працю Дж. Бенгтсона й М. Рулена ми проаналізуємо нижче, бо це потребує певного підґрунтя.

Що ми маємо на думці? Без результатів інших історичних дисциплін подальше просування лінгвістики видається неможливим. Тому спиратимемося на загальноприступні факти палеоархеології, палеогенетики й, певно, порівняльно-історичної лінгвістики. Вважаємо, що “первісна” мова могла з’явитися тільки там, де з’явилася власне перша людина, яку називають тепер *Homo ergaster-erectus*.

Відомо, що *Homo ergaster-erectus* з’явився в Екваторіальній Східній Африці на теренах Великої Рифтової Долини приблизно 2–2,5 мільйони років тому. Й одразу ж почав мандрувати. Спочатку теренами Африки, а після вийшов за межі рідного континенту. Так він вельми рано опинився на теренах південної частини Євразії, зокрема на південному Кавказі (див. результати археологічних розкопів у Південній Грузії в селищі Дманісі [13, 14]). Багато палеоархеологів вважають, що то перша міграційна хвиля виходу ранніх еректусів за межі Африки.

Друга міграційна хвиля виникла приблизно за півтора мільйони років після першої. І почалася та хвиля не з теренів Близького Сходу, як гадають А.П. Дерев’янку та інші дослідники, а з теренів, донині замешканих народами, що говорять кушитськими й чадськими мовами. У нашій класифікації, узгодженій з працею В. Ілліча-Світича, це макрородина ностратична. Майже тієї ж думки й Дж. Грінберг [9]. А.П. Дерев’янку писав [15]: “Близько 450–350 тис. років тому з Близького Сходу в Євразію почав рухатися другий міграційний потік. На багатьох теренах нова популяція людини зустрілася з представниками першої міграційної хвилі й тому там відбувалося змішання двох індустрій — ріневої (галькової) й пізньоашельської”.

Схоже, й лінгвісти вважають таку модель переходу цілком задовільною. Модель, пропонує нами, суперечить тим уявленням. Наша модель інакша: **еректус з’явився на теренах Великої Рифтової Долини приблизно 2–2,5 млн. років тому**. Ці ранні групи еректусів (ще не племена, а групи) розселилися по Африці. Надто їх приваблювали простори Центральної й Західної Африки. Що стосується мови еректусів, то їхні групи, мабуть, багато пізніше говорили вже відмінними мовами. Та першою мовою *Homo erectus*, як ми вже зазначали вище, була мова, що стала мовою макрородини *Niger-Congo*.

Шлях виходу з Африки, судячи з мап Генографічного проекту корпорації ІВМ [16], був скерований на північний схід від території первісної появи людини. Тобто вони перебиралися через Баб-ель-Мандеб і селилися на південнім березі Аравійського півострова. Проте спочатку, за мапою Генографічного проекту, починаючи від 2 мільйонів років тому, *Homo ergaster-erectus* розділюється на дві гілки: *Homo ergaster* і *Homo erectus*. Вид *Paranthropus* зник уже до початку другого з цих мільйонів років тому без “нащадків”. Як видно на цій схемі, граф *Homo ergaster* починається після того, як первісна галузка розділилася на дві. То було приблизно 1,8 мільйонів років тому.

Наявні роботи з проблеми нічого не містять про терени, на яких замешкав тоді *Homo erectus*. Про його долю ніхто й ніколи не говорив. Ми навіть не знаємо й ніколи не мали можливості ознайомитися з кінцевим етапом життя цього виду. Певно, ця обставина грає в нашій побудові значну роль — вона свідчить про вельми пізні “зникнення” людини виду *Homo erectus*. На нашу думку, ця людина як носій культури не зникла.

Як далеко на сході ця людина заселила південь Азії й скільки часу у неї забрало те просування, сказати поки доволі складно. Було заселено Пакистан, Індію, південь Китаю. На думку археологів, людина заселила ті обшири не пізніше одного млн. років тому. А.П. Дерев’янку пише: “Північна міграційна хвиля давніх популяцій людини через Близький Схід проникла на терени Ірану й далі на Кавказ і, можливо, в Малу Азію. Переконливим свідченням того розселення є розташування Дманісі (Східня Грузія) — одне з визначних в Євразії [13, 14]”. І далі: “Незаперечно одне: людині було необхідно близько мільйона літ, щоб ступнево заселити обширні простори від Африки до Тихого й Індійського океанів. Та вся історія й розвиток культури людини відбувалися в однім видовім середовищі *Homo erectus*” [15].

Беручи до уваги ці твердження, однією з головних помилок археологів і лінгвістів можна вважати те, що вони гадають, буцімто перша людина з’явилася на теренах Близького Сходу. Це 8-й глухий кут лінгвістики.

Археологи мали б пояснити, як пов’язані між собою перший і другий міграційні потоки. Варто згадати, що ностратичні мови містять кушитські й чадські, найранніші з ностратичних, батьківщина яких майже в центрі Африки. На цім ґрунті ми пропонуємо модель походження цих мов. **У нашій моделі найранніша макрородина Африки була мовна родина Niger-Congo**. Мапа-схема Генографічного Проекту www.nationalgenographic.com [16] підтверджує нашу модель. Генографічний проект опублікували 2011 року.

На цій мапі (рис. 1) бачимо два джерела появи людини: по тому, як *Homo ergaster-erectus* з’явився в Екваторіальній Східній Африці, він майже мільйон років (може й більше) розселився Африкою, зокрема на захід континенту й, певно, за його межі.

На нашу думку, еректуси не могли проникнути в незаймані ліси басейну Конго. Радше вони надали перевагу життю в савані. Тому, передовсім, вони селилися в Східно-Африканській Рифтовій Долині, звідки підійшли до моря й перебралися через Баб-ель-Мандебську протоку. Після того й пізніше вони, найімовірніше, заселили Центральну й Західну Африку. Цей напрямок шляху прокреслено на мапі-схемі [16].

Досі не йшлося про форми “первісної” лексики. Їх виявив Джозеф Грінберг. У “Мовах Африки” [9] він припустив, що в Африці жили (й живуть досі) носії 6-и мовних макрородин, із яких тільки одна була найдавніша, якщо погодитися з гіпотезою Тромбетті, що на Землі існувала одна мова.

Суть у тім, що перші слова вигадало, умовно кажучи, “перше подружжя”, нащадки якого живі й тепер. Гадаємо, “перше подружжя” справді могло існувати. Інакше треба вигадувати якусь іншу модель появи й поширення людини на Землі.

Від початку Грінберг поклав, що та мова мала бути одна з афразійських. Він мав це за головний аргумент. Пізніше та мова почала ширитися спочатку Африкою, а згодом — по цілій Землі. У цім разі ми зустрічаємо іншу проблему, з якою Дж. Грінберг свого часу не зміг упоратися: де була батьківщина афразійських мов. Певно, відповідь може бути двояка — перша: терени Африки, друга: Близький Схід. Науку й нас влаштовує перша, бо інакше слід було б оголосити неправдою все відоме досі про походження людини.

На мапі-схемі (рис. 1) подано два джерела (докладніше, чотири) появи генів того гомініда. Одне — територія, позначена назвами *Luhya* (*Webuye*, Kenya) і *Maasai* (*Loitokitok*, Kenya). Друге джерело — в Західній Африці на території носіїв мов *Yoruba* (*Ibadan*, Nigeria) і *Chadian* (*N'Djamena*, Chad).

З першого погляду на цю мапу-схему можна подумати, що обидва джерела виникли водночас і рухалися в бік Баб-ель-Мандеба. Крім того, ще одна помилка: лексика нащадків *Homo erectus* наче була різна. На нашу думку, історія була інша: **мови заходу Африки були продовженням “первісної” лексики мови *Niger-Congo***. Переконатися допомагає Таблиця.

Протягом майже півтора млн. років *Homo erectus* поширювався на захід. Його лексика збагачувалася новою (додаток до первісної лексики *Homo erectus*). В таблиці бачимо поповнення лексики мов Західної Африки як додаток до “первісної” лексики мови *Niger-Congo*. Те ж відбулося з лексикою ностратиків, яку доповнювала лексика кушитських і чадських мов. Головна ж відмінність між цими потоками мігрантів в тім, що перший почався 2 млн. років тому, а другий лише 450—350 тис. років тому.

Можна припустити, що лексика носіїв тих потоків різна. Та виявилось, що лексика носіїв другого потоку є продовженням лексики носіїв першого. Це і є наш головний висновок, який ми демонструємо в Таблиці.

Те ж саме ми можемо продемонструвати, розглянувши рис. 2 еволюційного дерева гомінід (Смітсонівського інституту) [17]. Приблизно 2 млн. років тому з'явився вид *Homo ergaster-erectus* як нащадок двох попередніх видів *Homo rudolfensis* і *Homo habilis*. Пізніше *Homo ergaster-erectus* розділився на дві гілки, одна з яких — *Homo erectus* — стала самостійною й уціліла до наших днів. Друга — *Homo heidelbergensis* — з часом названа *Homo neanderthalensis*, зрештою розвинулася до *Homo sapiens*.

Отже, перехід від лексики мов *Niger-Congo* до лексики ностратичних мов, між яких кушитські й чадські в складі семіто-хамітських (афразійських), ми

Рис. 1. Мапа-схема Генографічного Проекту (www.nationalgenographic.com)

пояснюємо тим, що вони виникли після мови *Homo erectus*, що, за нашими міркуваннями, поклала початок мовам африканської макрородини *Niger-Congo*.

До цього ж ми маємо свіжішу інформацію, що підтверджує це. Погляньмо на Таблицю, де подано лексику первісної мови *Niger-Congo* з лексикою семіто-хамітської родини нестратичної макрородини (словник Ілліча-Світича [18]). Ми вважаємо, що таблиця містить слова первісного словника, які мають спільні корені.

Позначення таблиці:

Мови N-C — Нігер-Конго; Nostr. — нестратичні, що містять Alt. — алтайські мови; С.-Х. — семіто-хамітські; Картв. — картвельські. Алт. мови містять Тюрк. — тюркські; ТМ — тунгусо-маньчжурські; Монг. — монгольські, Кор. — корейська, Яп. — японська; St. — лексика алтайських мов із книги [19]. Використано інші мови Африки й Євразії. Amerind — лексика америндських мов обох Америк із [20]. ССО означає “картвельський лексикон” *Сулхан-Саба Орбеліані*, друкований грузинською у XVIII ст. [21].

Якби ми змогли знайти ще декілька слів первісної лексики в сучасних двомовних словниках мов Африки, то могли би мати досить повну таблицю первісної лексики. Проте до наших днів для більшості мов Землі такі словники ще не складено. Тому наша таблиця має лакуни, заповнені окремими словниками й книгами. Для окремих слів ми вимушено користалися випадковими джерелами.

Об’єднавши всі ті графіки й таблиці, дістаємо *універсальну Таблицю з початком у Африці, а кінцем — у Америці*. Ми склали ланцюжок слів від найдавніших мов Африки, себто макрородини *Niger-Congo*, через семіто-хамітські мови Центральної Африки (передусім кушитські й чадські — мови нестратичні) й ті, що тепер поза Африкою (досі впоралися тільки з лексикою картвельських і алтайських), до америндських. Рух Євразією відбувався на схід, поки *Homo erectus* зі своєю мовою заселили всю Америку приблизно 50 тис. років тому.

На підставі нашої таблиці можна з великою вірогідністю твердити, що носії картвельських мов доволі рано потрапили до Південного Кавказу. Йдеться про згаданих давніх гомінід під городищем Дманісі [13]. Це є наступний крок нашого дослідження.

Звернімося до праці “Глобальна Етимологія” [12], що вийшла аж 30-ма роками по книзі Грінберга [9]. Вона містить 27 прикладів найдавнішої лексики. Автор не залучили не лише лексику африканських макрородин *Niger-Congo* і *Khoisan*, а й лексику нестратичної макрородини.

А якщо ми запровадили модель, у якій всі мови Землі мають початок у лексиці мов *Niger-Congo*, то це ж саме має стосуватися й Африки.

Подаючи цю лексику, завважмо збіги в словах:

№ 5 — **kama** — *hold (in the hand)*;

№ 16 — **mena** — *to think (about)*; № 18 — **pal** — *two*.

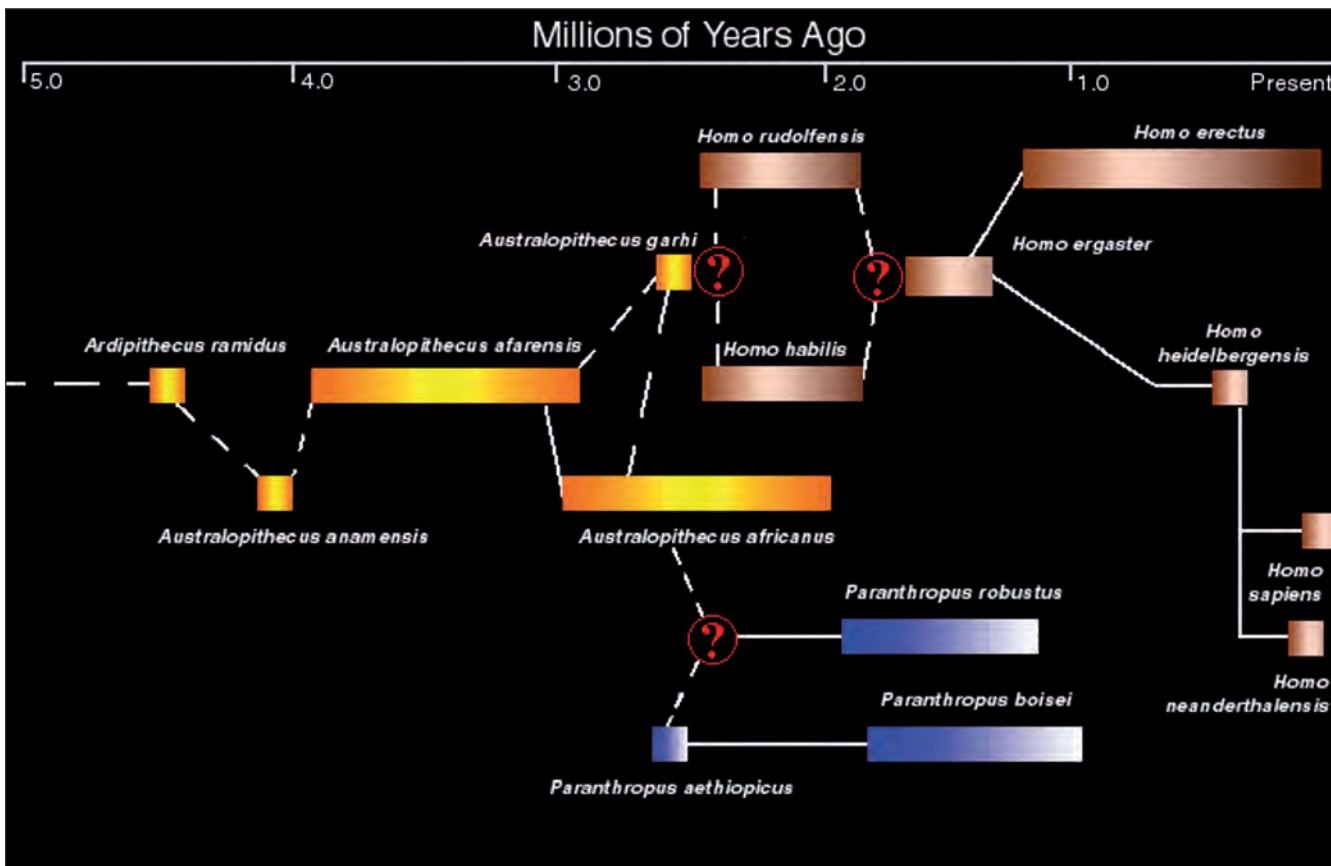

Рис. 2. Еволюційне дерево гомінід (підготовлено Смітсонівським інститутом) [17]

Таблиця. Лексика первісної мови *Niger-Congo* з лексикою семіто-хамітської родини ностратичної макрородини

№	Слово	Мовна макрородина		
		<i>Niger-Congo</i>	<i>Nostratic</i>	<i>Amerind</i>
1	вода	Looma zi, zie, zia	Alt.St*suwV(tat. siw) Kart. sweli, sueli — ‘мокрый’	856 *si, 863 c'i
2	вогось	Swahili moto, ot, woti	I-S343 *qot'i — ‘палити’, ‘вогось’ S.-H. ʎt'—/ʎt' ‘палити’, ‘спалахнути’ Зах.Куш. *Ht Wolamo ɛ̄t; Gimirra ot — ‘варити’, ‘пекти’; Kaffa att(i) ‘палити’; Mocha ɔ̄t't'a — ‘спалахнути’ Alt. St. 81*ot'V: Turk. *ot, anc. Turk *ot	272 *(?)oti
3	око	Susala ni, Mossi ni(fu) Susu nia, Dan nya, Nafana nie(ne)	Alt. St. 21*niā: TM niā-sa	251 *nak Nivkh: eye — niakh
4	різати	Bwamu ta, Kpelle, Nyangbo, Bassa, Guand, Mbuam te, Zande de, Niger Saharan Dinka, Nandi tem		168 *t'an, 170 *t'ek'
5	знати	Proto Bantu *manya — ‘знати’, Ibo ma, Mbum ma — ‘думати’, ‘мислити’, ‘розуміти’	I-S 281*manu — ‘думати’ S.—H.mn ‘думати’, ‘розуміти’, ‘бажати’ Сх.Куш. Somali mān — ‘мислити’ Зах.Чад. ‘знати’, ‘розуміти’: Bolewa mon, Angas, Ankwe, Montol, Sura man, Masa min — ‘бажати’	423 *ma(k) ~ ma(n)
6	дитя	Hoke ba, Proto Bantu biad, Gbaya be, Mossi bi, Bariba bii	I-S 32*b/r/\ S. — H.bir; Куш. Sakhō bar'ā, bal'a, Afar — bal'a — ‘дитя’, Darasa belti ‘син’, belto ‘дочка’; St314*baldV Turk. bala, TM *baldi — ‘родити/ся’ Kart. bere	128 *pan, 131 *pam
7	риба	Looma (arch.) — kala	II-Sv 155 *kal/\: S. — H.: СхКуш. *klm; Somali kállūn, kellūn. Чад. *klph — ‘fish’; ЗахЧад. Hausa kifī, Bura kōlfa Alt. St362 *k'olV: TM *xol-sa — ‘риба’ Kart kalmāxi-форель	289 *k'al ~ kal
8	багато	Looma moin, moin	St. Alt.45*mānV:Кор*mān(h) Яп. *mania	475 *moni
9	говорити	ProtoBantu ti, Awuna, Adele, Ewa te — ‘розказати’, Bini, Efik te, Bini ta	Alt.St202*tē — ‘с/казати’, Turk. *dē anc. Turk., Chuvash. te; Kart. titini — (SSO — ‘балаканина’)	618 *ti
10	два	Messo bala, Nalu bele, Nimbari bola		821 *(ne)pale
11	камінь	Kasele, Adele (de)ta, Bua, Gbaia ta, Kam tal, Kamuku tale	Alt.St68 *tiola (Turk. *dal) Kart.t'ali — ‘кремійнь’	721 *tak
12	хапати	Swahili kamata	I-S 190 *k'aba/kap'a C-X qb — хапати, брати, кусати : Куш. *qb: saho kab ‘брати, хапати’, сомали qab ‘брати, держати, мати’, галла qab — ‘хапати, держати’. Чад. болева n-gab-u ‘я ловлю (рибу)’ Alt. St 318 *k'ap'V — ‘хапати’, ‘держати’ (тюрк. *kap, TM *xap-ki) I-S Kartv. k'b — ‘кусати’, xarangi (CCO) — ‘пастка’.	137 *q'ap(a) стиснений, замикати
13	великий	Looma bala, bolo	I-S350*wol(a) C-X Куш. Bedja w:u/i/ē:n; Somali wejn; Чад. Angas warn, Sura wūrān, Bura walaka, Margi ɔwāl, Musgu wēl; old Slav. Vělymu — ‘дуже’, ‘надто’	62 *pala
14	великий (довгий)	Wārwar Mambila da — довгий, ProtoBantu *dai, Niang dada ‘довгий, високий’, Mbum, Banda di, Ewe didi	I-S66*did/\ — ‘big’ C-X d(j)d ‘big’, ‘thick’; Чад. Gidder dide — ‘великий’; Kart. did — ‘великий’	427 *ta(k) — ‘великий’
15	живіт	Kissi puli, Mossi pu(ga) Dagomba puri, Proto-Bantu *pu, Barambo bulu, Mumuye buru	St.3 *päjlV — ‘belly’ Turk. bēl. Mong. feligen, Кор. ɾai, Яп. ɾarā	57 *pal(i)
16	падати	Nzakara, Zande ti, Gbanziri ti, Bwaka, Mba, Banda te		255 *tik
17	черепаха		ProtoBantu*kudu, Susu kure, Bozo(Soninke) kuŋ Kart. ku	820 *kuli (turtle)
Ще два приклади не такі очевидні. Проте ми долучасмо їх				
18	короп/риба	Swahili karapu Amhar. karp	Kart. k'orbu, Ital. carpa, Eng. carp Ukr. k'arp, Chech. karp	Tagal. karpa, Nivkh. karp
19	гуска інша тійка назва bat-i	Swahili batabukuni — гусак, bati — качка	Kart. bati — гусак	Miwok качка — watmal

Окремо зазначимо ще один цікавий факт: між 27-и слів Рулена й Бенгтсона є кілька вельми подібні на картвельські й алтайські. Наведімо їх:

— № 2 — *bu(n)ka* — “*knee, to bend*”. Зіставляємо це слово з картвельським *bukna* — “*навприсядки*” (чи “*коліно*”). Це ж слово навів Рулен у [5];

— № 3 — *bur* — “*ashes, dust*”. Зіставляємо це слово з написаним у [12] для картвельських мов: *Swan burɣw*, *birɣw* “*dust*”. Слово походить з макрородина *Niger-Congo*;

— № 4 — *čun(g)a* — “*nose, to smell*”. Зіставляємо з картвельським *sun* — “*запах*”. Див. це слово в [12]: Kartvelian: Georgian *sun* ‘*odor, to smell*’. Походить з мов *Khoisan*;

— № 5 — *kama* — “*hold (in the hand)*”. Зіставляємо з багатьма словами ностратичного словника, між яких [12]: №133 *? Em / \ — “*xanamu*”, “*брату*”; №157 **kamu* — “*xanamu*”, “*стискаю*”; №180 **kama* — “*кусати*”, “*комаха*”; №190 **k’aba / k’ar’a* — “*xanamu*”. Порівняймо й з картвельським *xarangi* — “*пастка*”. Походить з мов *Niger-Congo*;

— № 14 — *mana* — “*to stay (in a place)*”. Зіставляємо з картвельським *mena* — “*dwelling*”, англійською *dwelling* означає “*перебувати в певному місці чи стані*”;

— №16 — *mena* — “*to think (about)*”. Є в багатьох мовах в значеннях “*знати*”, “*думати*”, “*розуміти*”, “*бажати*”, “*вважати*” й інших подібних;

— № 18 — *pal* — “*two*”. Мабуть, слово придумали *Homo erectus*’u. А може й ще раніше, себто *Homo*

ergaster-u. Риторично: чи можна прожити хоч би два дні без цього слова?;

— № 19 — *par* — “*to fly*”. Зіставляємо з картвельським *prta* — “*крило*” чи зі словом *prinveli* — “*nmax*”, або ж зі словом *prena* — “*полім*”;

— № 23 — *tik* — “*finger, one*”. Цього автори [12] не помітили в картвельській. Грузинською *titi* — “*налець*”. Маємо так звану редуплікацію, характерну для картвельських мов. З тим самим значенням *ti* є в мовах *Saho* — “*одун*” (Afro-Asiatic language) і *Gidder* — *te-teka* “*одун*”;

— № 24 — *tika* — “*earth*”. У картвельських: proto-kartvelian **tiqa*, **diqa* — “*soil, clay*”, georgian *tixa* “*clay, dirt*” (<Old Georgian *tiqa*), mingrelian *dixa*, *dexa* “*soil, earth*”, chan(n) *dixa* — “*soil*”;

— № 26 — *tsuma* — “*hair*”. Приклад не дуже переконливий. Автори пишуть: *tsuma* — “*волосся*”, грузинською ж “*волосся*” — *tma*.

Наведені шойно спостереження щодо праці [12] ще не мають остаточного послідовного пояснення.

Крім того, заслуговують на увагу перспективи й такої нетривіальної думки: позаяк лексика ностратичних мов і між них лексика алтайських наявна в нашій таблиці, можливо, на часі поміркувати, чи не говорили мешканці Денисовської печери алтайськими мовами? Тим паче, що вони з’явилися не раніше (а, може, й пізніше), як 400 тис. років тому.

Тому маємо додаткові обшири для дослідницької праці. ■

Література

1. W.H. Kozyrski, A.V. Malovichko. Language Prehistory. The Steel Publishing, Ltd. Kiev, 143 p. (2012).
2. В.Г. Козирський, О.В. Маловічко. Лінгво-етнічна передісторія. Сталь. Київ, 144р. (2012).
3. W.H.Kozyrski, A.V.Malovichko. To Human Language Origins. Journal of Language, Linguistics and Literature, 1, No 3, pp.86–93 (2015).
4. W.H.Kozyrski, A.V.Malovichko. Understanding Etruscan: A New Step. Journal of Language, Linguistics and Literature, 1, No. 4, pp. 137–144, (2015).
5. M. Ruhlen. Language Origin: Retrospective and perspective. Problems of Linguistics. № 1. 1991. Moscow (in Russian).
6. S.A. Burlak, S.A. Starostin. Comparative Historical Linguistics. Moscow, 2005 (in Russian).
7. A. Malovichko, W. Kozyrski. Could prehistoric hunter language be retained?(Language nonogenesis III). Origin of language and culture: ancient history of mankind, 1, № 4, 18–24, Kiev, 2007. (In Russian)
8. S.A. Starostin. Interview to Journal “Knowledge is Power Itself”, № 8, 2003 (in Russian).
9. J.H. Greenberg. The Languages of Africa. Bloomington, Indiana. 1963.
10. Alfredo Trombetti. L’unita d’origine del linguaggio. Bologna, 1905.
11. A.N. Barulin. Glottogonic theory and comparative historical linguistics. (in Russian). www.dialog-21ru/Archive/2004/Barulin.htm.

12. John D. Bengtson, Ruhlen, Merritt (1994); “Global Etymologies”, in RUHLEN, Merritt, “On the Origin of Languages: Studies in Linguistic Taxonomy”, Stanford: Stanford University Press, cc. 277–336
13. V. Dzaparidze, G. Bosinski et all. Der altpalaolithische Fundplatz Dminisi in Georgian (Kavkasus). Jahrbuch des Romisch-Germanischen-Zentralmuseums. — 1991. — Bd. 36. — S. 67 — 116.
14. L. Gabunia, A. Vekua, D. Lordkipanidze. New finds of fossil man bone remains in Dmanisi (Eastern Georgia). Archaeology, Ethnology, and Anthropology of Eurasia — 2001. — № 2 (6). — 128 — 139. (in Russian).
15. A.P. Derevianko. The early human migrations in Eurasia and the problem of forming Upper Paleolithic. Archaeology, Ethnology, and Anthropology of Eurasia, 2(22), 22–36, 2005. (In Russian)
16. IBM Corporation Genographic Project: www.nation-algenografic.com.
17. Hominid evolutionary tree (Smithsonian Institution).
18. V.M. Illich-Svitych. Experience in Nostratic Languages Comparison. V.1. Moscow, 1971; V.2. Moscow, 1976; V.3. Moscow, 1984. (In Russian)
19. S.A. Starostin. Altaic Problem and the Origin of the Japanese Language. Moscow, 1991. (In Russian)
20. J.H. Greenberg, M. Ruhlen. An Amerind Etymological Dictionary. - Stanford University Press. 2007.
21. S.-S. Orbeliani. Georgian Lexicon. Tbilisi, Georgia, 1928. (Russian translation from Georgian).